

# Belgische pers ‘voor boeren en buitenlui’

Leen Van Molle

TSEG 14 (3): 5-36

DOI:10.18352/TSEG.961

Geen enkele economische sector, aldus de Amerikaanse historicus Paul W. Gates, beschikte in de vroege negentiende eeuw over zoveel tijdschriften als de landbouw.<sup>1</sup> De Verenigde Staten telden voor de burgeroorlog al een 400-tal landbouwbladen.<sup>2</sup> In Groot-Brittannië zouden er tussen ca. 1770 en 1880 een 80-tal ‘belangrijke’ titels verschenen zijn.<sup>3</sup> Duitsland zag voor de Eerste Wereldoorlog ongeveer 550 titels verschijnen.<sup>4</sup> Voor België tel ik tussen 1800 en het begin van de oorlog precies 399 tijdschriften ‘voor boeren en buitenlui’. In het jaar 1939 meldde Nederland 74 landbouwperiodieken, België 73.<sup>5</sup> Over zulke cijfers valt te discussiëren, maar dat het er veel waren, in België en elders, dat lijdt geen twijfel. België zou volgens een kritische insider in 1940 zelfs teveel landbouwbladen hebben gehad: “Trop nombreux sont en effet les journaux et revues agricoles en Belgique, ayant un intérêt local plutôt restreint”.<sup>6</sup>

Hoe dan ook, historici zijn er niet rouwig om: de veelheid aan periodieken biedt een goudmijn aan informatie voor de geschiedenis van landbouw en platteland vanuit 101 perspectieven: van lokaal tot nationaal, we-

1 Geciteerd door Richard T. Farrell, ‘Advice to Farmers: the Content of Agricultural Newspapers, 1860-1910’, *Agricultural History* 51 (1977) 209.

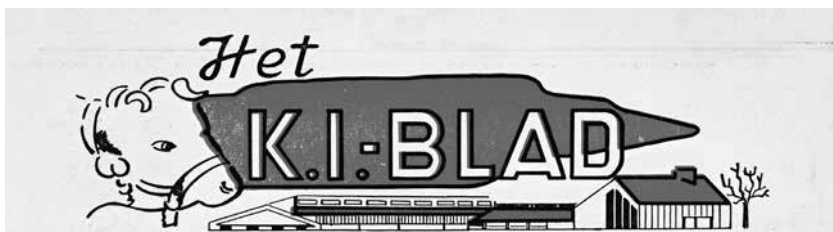
2 A.L. Demaree, ‘The farm journals, their editors and their public, 1830-1860’, *Agricultural History* 15:4 (1941), 182.

3 N. Goddard, ‘The development and influence of agricultural periodicals and newspapers, 1780-1880’, *Agricultural History Review* 31 (1983) 22, figure one.

4 G. Klauder, ‘Entwicklung des landwirtschaftlichen Zeitschriftswesens’, *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie* 1:4 (1956), 60-69.

5 *Répertoire international de la presse agricole* (Rome, 1939) 180-183 en 332-338. Voor Nederland ontbreekt vooraansnog onderzoek over de ontwikkeling van de landbouwpers.

6 Aldus Henri-G. Lemaire, secretaris-generaal van de Association de la Presse Agricole Belge, ‘Organisation professionnelle du journaliste agricole belge’, *La Technique Agricole Internationale* 10 (1940) 1, 7-9.



Afbeelding 1: Vignet van Het K.I.-Blad, driemaandelijks tijdschrift van de Provinciale Vereniging voor de Kunstmatige Inseminatie van Antwerpen, 1961-1990.

tenschappelijk en technisch, economisch en sociaal, politiek, religieus, antropologisch en cultureel. Er zijn bladen bij voor geitenkwekers, maïstellers en imkers, voor dorpspastoors en boerenvrouwen, bladen van de Belgische overheid en de Duitse bezetter, van grote boerenbonden en radicale protestgroepen. Maar waar zijn ze? Wie geeft er om oude nummers van *La Vie rurale*, *Pluim- en Kleinvee*, *Het K.I.-Blad* (over kunstmatige inseminatie) of *De Groene Krant*? In openbare bibliotheken is het publiek niet geïnteresseerd, in vakbibliotheken dreigen ze – wegens gedateerd – in de container voor oud papier te belanden. Tot voor kort hadden we er het raden naar welke tijdschriften er ooit zijn geweest en waar ze bewaard worden: een probleem voor onderzoekers én voor erfgoedbeheerders.

De zoektocht naar de omvang, ontwikkeling en identiteit van de volledige Belgische periodieke pers 'voor boeren en buitenlui' resulteerde zopas in een omvangrijke dataset: een online-repertorium met de beschrijving van om en bij 1000 tijdschrifttitels, vanaf de late achttiende eeuw tot het jaar 2000. Deze data zijn sinds januari 2017 publiek toegankelijk via de dynamische en contextuele webdatabank ODIS ([www.odis.be](http://www.odis.be)), dé goudmijn voor de studie van het middenveld in België.<sup>7</sup> De oogst aan tijdschrifttitels is erg groot, maar de geëtaleerde rijkdom legt ook de zwakheden bloot: dat er tot nu geen toetssteen bestond voor collectiebeheer heeft de bewaring geen goed gedaan.

## Het traject

Waarom en hoe kwam dit repertorium tot stand? Het behoort tot een van de opdrachten van het ICAG (Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschie-

7 P. Heyrman en J. Colla, 'Aan de slag met ODIS-2! Europese infrastructuur voor historisch onderzoek en erfgoedontsluiting', *Arduin* 7 (dec. 2013) 67-71.

denis, KU Leuven) historisch onderzoek over landbouw, platteland en voeding te faciliteren door het creëren van werkinstrumenten. Zo publiceerde het centrum in 2007 een archiefgids<sup>8</sup> en onderhoudt het sinds 2012 een online 'Bibliografie voor de geschiedenis van landbouw, platteland en voeding in België' die jaarlijks wordt geactualiseerd. Het persrepertorium vormt het derde werkinstrument in de rij (www.hetvirtueleland.be, zie 'bronnen').

De zoektocht naar de Belgische rurale pers volgde een traject in verschillende fasen. Voor de lange negentiende eeuw kon gesteund worden op informatie uit twee proefschriften<sup>9</sup> en op de persrepertoria van het voormalige Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis.<sup>10</sup> Voor de twintigste eeuw bestonden er slechts enkele oude tijdschriftcatalogi uit vakbibliotheken.<sup>11</sup> Dus zat er niets anders op dan een 'ronde van België' te ondernemen om oude steekkaartenstelsels en elektronische bibliotheekcatalogi te doorzoeken, er de relevante titels in op te sporen, de tijdschriften te consulteren en ze een voor een te beschrijven. De prospectie in bibliotheken en de redactie van de beschrijvingen zijn grotendeels het werk geweest van twee medewerkers, Kristel Rosier en Krista Caimo. Ik nam de eindredactie van alle beschrijvingen voor mijn rekening en daarna zorgden dr. Peter Heyrman en Joris Colla (beiden KADOC-KU Leuven) met een paar jobstudenten voor de conversie naar de ODIS-databank.

## Welke bibliotheken?

Het uitgangspunt was: een repertorium van de volledige Belgische pers voor landbouw en platteland. Omdat zowel de bewaring als de raadpleging het

8 C. Matthys en W. Lefebvre, *Gids van landbouwarchieven in België, 1795-2000* (Leuven 2006).

9 M. Van Dijck, *De wetenschap van de wetgever. De klassieke politieke economie en het Belgische landbouwbeleid 1830-1884* (Leuven 2008); L. Van Molle, *Katholieken en landbouw. Landbouwpolitiek in België 1884-1914* (Leuven 1989).

10 De repertoria van het IUCHG zijn lokaal of regionaal opgevat (de pers in een stad of streek), dekken niet het hele Belgische grondgebied, stoppen met hun titelbeschrijvingen in 1914 en zijn bovendien van ongelijke kwaliteit.

11 *Institut supérieur agronomique de l'Etat. Bibliothèque. Catalogue des périodiques* (Gent 1949); J. Bartier, *Répertoire des périodiques agricoles existant dans les principales bibliothèques spécialisées de Belgique*, Bibliographica Belgica 12 (Brussel 1955); *Catalogue des périodiques du centre de recherches agronomiques* (Gembloux 1966); J. David, *Boeken betreffende de Belgische landbouw verschenen voor 1850* (Leuven, 1976); J. Van Egdom, *Belgische Boerenbond. Bibliotheek van de Algemene Diensten. Lijst van tijdschriften* (Leuven 1980); *Répertoire de la presse agricole actuelle en Belgique disponible* à la Bibliothèque centrale du Ministère de l'Agriculture (Brussel 1984).

best gegarandeerd zijn in publiek toegankelijke bibliotheken leidde de zoektocht naar 7 steden (Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, Louvain-la-Neuve, Luik en Mons), plus Meise voor de bibliotheek van de Plantentuin, samen goed voor 20 collecties en bewaarplaatsen. De selectie omvat uiteraard de Koninklijke Bibliotheek van België, het Queteletfonds (Federale Overheidsdienst Economie, bewaarnemer van de rijke bibliotheek van het voormalige Ministerie van Landbouw), de Vlaamse erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, de meest relevante wetenschappelijke en universiteitsbibliotheken, plus de bibliotheek van de Boerenbond en het Musée International de la Presse (Mundaneum).<sup>12</sup>

## Welke pers?

Dé vraag bij de aanvang was uiteraard: wat willen we opnemen? Een enge definitie van 'landbouwers' doet onrecht aan de complexiteit van de sector zelf: zijn talrijke bindingen met wetenschappen (bodembodemkunde, dierkunde, scheikunde, werktuigkunde, enz.), met de toeleverende nijverheid (productie van meststoffen, veevoeders, werktuigen enz.), met verwerkende bedrijven (melkerijen bijv.) en met de afzet (coöperatieve veilingen). Een enge definitie doet ook onrecht aan de verscheidenheid in de 'boerenstand': landarbeiders, kleine pachters, herenboeren en grootgrondbezitters, plus hun complexe verwevingen met de lokale economie, de politiek en het dorpsleven.<sup>13</sup> Talrijke periodieken beoogden een gemengd publiek van boeren, andere dorpelingen en zelfs stadsbewoners. Zo wilde het Ant-

12 Concreet: Antwerpen: Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience; Brussel: Koninklijke Bibliotheek van België, bibliotheken van het Belgisch Parlement, CEGESOMA, Museum voor Natuurwetenschappen, Queteletfonds (FOD Economie) en het Rijksarchief; Gent: Universiteitsbibliotheek; Leuven: bibliotheken van de Boerenbond, Artes-KU Leuven (met inbegrip van de collecties van het Tabularium), Campusbibliotheek Arenberg, Centrum voor Agrarische Geschiedenis en KADOC; Louvain-la-Neuve: Universiteitsbibliotheek; Luik: aan de universiteit van Luik (die de veeartsenijkundige opleiding van Kuregem heeft overgenomen) de Bibliothèque Graulich en de collecties Botanique, Vétérinaire, Zoologie, Géographie, Philologie et Lettres. Meise: bibliotheek van de Plantentuin; Mons: Mundaneum (Musée international de la Presse); Zijn (alsnog) niet geprospecteerd: de universiteitsbibliotheek van de Université Libre de Bruxelles (die geen faculteit bio-ingenieurswetenschappen heeft); de bibliotheek van het DACOB/CARCOB; ook de bibliotheek van de Faculté Agro-Bio Tech te Gembloux (die sinds 2009 bij de Luikse universiteit hoort) is niet opgenomen omdat de collectie 'oude' tijdschriften er niet geïnventariseerd is en de facto ontoegankelijk is.

13 Over de definiëring van de begrippen 'landbouwer' en 'platteland' en de evoluerende percepties ervan in België: Y. Segers en L. Van Molle, 'Les agriculteurs', in: G. Vanthemsche (ed.), *Les classes sociales en Belgique: deux siècles d'histoire* (Brussel 2016) 312-328.

werpse Tijdschrift over Land- en Tuinbouwkunde en verdere Natuurwetenschappen een blad zijn ‘voor landbouwers, groot en klein, voor geestelijken, eigenaars van buitengoederen, onderwijzers en liefhebbers’ (eerste nummer, 1866, p. 3).

Alle tijdschriften probeerden een zo groot mogelijke lezersgroep aan zich te binden. Vele overschreden de veronderstelde grens tussen professionele land- en tuinbouwers en hobbyisten. Fraaie negentiende-eeuwse tuinbouwbladen bijv. publiceerden zowel voor de ‘horticulture de luxe’ in kasteeldomeinen als de ‘horticulture d’utilité’ voor de stedelijke markt. Bij de selectie van titels is dus geopteerd voor een ruime, dynamische definiëring van ‘landbouw’ en ‘platteland’ die recht doet aan evoluties in tijd en ruimte. De dataset biedt ten eerste plaats aan de verscheidenheid in de landbouw: akkerbouw (granen, suikerbieten, vlas, enz.), veeteelt (groot- en kleinvee, rijpaarden en bijenteelt), tuinbouw (groenten, fruit en sierteelten, serreculturen), boomteelt en bosbouw. Ten tweede krijgen de economische bindingen met de nijverheid, de afzet en de handel een plaats, op voorwaarde dat er een rechtstreekse band was met de landbouwers (bijv. als klanten van hoefsmeden of vennoten van zuivelcoöperaties). Ten derde is plaats geboden aan de flexibele grens tussen professionalisme en amateurisme, wetenschap en vulgarisatie, en zelfs aan de vage grens tussen platteland en stad. Die vaagheid blijkt bijv. uit een titel als *De Landbouwer* met als ondertitel *Nieuwsblad der Stad Rousselare* (1873). Ten vierde zijn de tijdschriften opgenomen van de rijke waaier aan overheidsdiensten en ledenverenigingen – ook voor vrouwen en jeugd – die verband houden met landbouw en plattelandsontwikkeling. Hetzelfde geldt voor de titels van onderzoeks- en onderwijsinstellingen (inclusief de diergeneeskunde) en titels voor landbouwers en plattelandsbewoners die uitgingen van politieke partijen en drukingsgroepen.

Het platteland is in het repertorium in de eerste plaats aanwezig als locus van de landbouwproductie en woonplaats van boeren. Maar door de verviervoudiging van de Belgische bevolking sinds 1800, de forse terugloop van het aantal landbouwbedrijven en het inpalmen van landbouwareaal voor andere functies is het platteland dramatisch van gedaante veranderd.<sup>14</sup> De ‘boerenbuiten’ is in België al lang geen boerenland in boerenhanden meer. Dat uit zich ook in de (her-)oriëntering van tijdschriften die zich gaan in-

14 Naast bewoning, verkeersassen, industrieterreinen en natuurparken ging ook veel grond naar recreatie: J. Gosseye, H. Heynen (ed.), A. Loecx en L. Van Molle, *Architectuur voor vrijetijdscultuur. Culturele centra, zwembaden en recreatiedomeinen* (Leuven, 2011).



Afbeelding 2: Vignet van de Groene Krant, maandblad van de KLJ (Katholieke Landelijke Jeugd), eerste nummer 1973

laten met de spanning tussen landbouw en ruimtelijke ordening, biologische teeltwijzen, natuurbehoud en milieu, dierenwelzijn, ruraal wonen en hoevertoerisme. De koerswending kan soms drastisch ogen: het vakblad *Le Courier horticole* (1946) werd omgedoopt tot *Jardin et Logis* (1969), *Landei-gendom* (1947) werd *Rondom Wonen* (1994).

Niet opgenomen zijn de tijdschriften die zich richten tot de zeevisserij, textielindustrie, tabak- en lederbewerking, slachthuizen, voedingsindustrie (bijv. maalderijen en brouwerijen) en de (groot)handel in voeding (bijv. bakkerijen en kruideniers), dus de sectoren die zich te ver van de landbouwer in de agro-voedselketen bevinden. De suikerindustrie is wel aanwezig omdat de lijn tussen suikerfabrikanten en suikerbietplanters kort was. Ook niet opgenomen zijn de (talrijke) tijdschriften voor de hengelsport, jacht, duiven- en paardensport. Maar de grens tussen bijv. paardenkweek en paardensport kan dun zijn, en dan krijgt zulk tijdschrift wel een plaats.

Geografisch is de dataset beperkt tot tijdschriften die in België (en zijn antecedenten, plus Congo) zijn uitgegeven en zich richten tot een Belgisch (en eventueel ook buitenlands) publiek. Chronologisch gaat het repertorium zo ver mogelijk terug in de tijd, wat Den Boeren, ofte Schaeppers Almanach (1740) als oudste tijdschrift heeft opgeleverd. In de 'verlichte' achttiende eeuw kregen publicaties over en voor de landbouw in Engeland, Frankrijk, Duitsland de wind in de zeilen en de Zuidelijke Nederlanden met hun intensieve 'Dutch husbandry' dreven mee op die stroom.<sup>15</sup> Het jaar 2000 is het symbolische eindpunt: bladen die nadien begonnen te verschijnen, zoals het country magazine *Nest* (2001), zijn niet meer exhaustief opgenomen; bladen die doorliepen na 2000 werden wel verder gevolgd.

15 Zie Johan David, *Boeken betreffende de Belgische landbouw verschenen voor 1850*, met achteraan een lijst van buitenlandse auteurs die schreven over de landbouw in de Zuidelijke Nederlanden (Leuven 1975).

Het woord 'tijdschrift' dekt titels die regelmatig op de markt kwamen, gaande van dagelijks tot minstens een keer per jaar. Boekreeksen, jaarverslagen en rapporten zijn niet weerhouden. Naar analogie met de persrepertoria van het IUCHG zijn verkiezingsblaadjes wel geïntegreerd. Ook enkele onregelmatig verschijnende tijdschriften kregen groen licht, zoals het *Avertissement de la Ligue Pomologique pour la Défense du Fruit Belge* (1950-1955) dat gedrukt werd zodra er een besmettelijke fruitziekte opdook.

Zijn alle onduidelijkheden en twijfels hiermee opgelost? Nog niet allemaal. Soms dreigde de spoeling te dun te worden. Periodieken met ambitieuze titels als *De Duinengalm: Nieuwsblad voor iedereen, orgaan van zeevaart en koophandel, landbouw en nijverheidsbelangen* (1876) werden niet weerhouden. Rond 1900 had elke stad of groter dorp wel een nieuws- en advertentieblad waarin wat landbouwgerelateerde informatie te vinden was. We mogen ook niet vergeten dat tientallen Belgische dagbladen tot na de Tweede Wereldoorlog een landbouwrubriek publiceerden.<sup>16</sup> De (Belgische) Boerenbond creëerde een ander probleem: zijn talrijke vertakkingen gingen het veld van landbouw en platteland soms ver te buiten, bijv. zijn bancaire activiteiten en autoverzekeringen. Zolang in tijdschriften de link met de Boerenbond, de landbouw of de rurale ruimte duidelijk was aangegeven, zijn ze wel opgenomen.

## De oogst in ODIS

Ruim 1000 tijdschriften zijn geraadpleegd, 965 beschrijvingen zijn uiteindelijk in ODIS ingeladen. Van al deze titels is de eerste (of eerst beschikbare) jaargang geconsulteerd en vervolgens minstens één nummer of jaargang om de drie jaar om wijzigingen op te volgen. De externe en inhoudelijke beschrijving van elk tijdschrift spoort met de traditie van de persrepertoria van het IUCHG, een traditie die in de databank ODIS wordt verder gezet. Concreet is dus volgende informatie te vinden:

Identificatie: Titel(s), Ondertitel(s), Datering (begin- en einddatum, onderbrekingen), Periodiciteit, Verwante periodieken (bijv. een anderstalige editie, voorlopers, opvolgers)

<sup>16</sup> In 1935 ging het om 58 Belgische dagbladen, meestal a rato van één vaste bladzijde per week, aldus E. Morales y Fraile, 'L'organisation de la presse agricole dans les différents pays (La presse agricole dans le monde)', *La Technique Agricole Internationale* 5 (1935) 2, 128.

Inhoud: Geschiedenis van het blad, Inhoudsbeschrijving (korte typering<sup>17</sup>, uitgever, redactie), Doelgroep (verspreidingszone), Motto  
 Relaties: Betrokken organisatie(s), Personen (bijv. stichter, redactie)  
 Vormgeving: Iconografie (vignet, litho's, foto's), Advertenties, Technische gegevens (aantal blz./nummer, drukker), Formaat  
 Kwantitatieve data: Prijs, oplage  
 Bewaarplaatsen: Bibliotheken, bewaarde jaargangen en nummers  
 Bibliografie: Verwijzing naar andere bronnen of literatuur met relevante informatie  
 Varia: Trefwoorden (voor dit repertorium telkens: landbouw, platteland), Auteur(s) van de beschrijving, Illustraties (foto van titelpagina en vignet)<sup>18</sup>

Maar lang niet voor alle tijdschriften is elke soort informatie aanwezig: omdat ze sommige kenmerken niet droegen (ze hadden bijv. geen motto, vignet of advertenties), omdat ze weinig informatie verstrekten (geen oplagecijfers bijv.), of nog omdat er amper één of een paar nummers werden teruggevonden (zodat we dan het raden hebben naar begin- en/of einddatum).

Onder de 965 weerhouden titels zijn er een 50-tal die wel in een bibliotheekcatalogus prijken, maar niet konden worden ingekeken: omdat ze onvindbaar, niet raadpleegbaar of tijdelijk niet beschikbaar waren. In die gevallen ontbreekt de gedetailleerde externe en inhoudelijke beschrijving. Daarnaast bleven er een 40-tal titels over die in een ander tijdschrift of een publicatie opdoken, maar nergens werden teruggevonden: *Le Défricheur*, *Le Réveil Avicole* en *De Geitenvriend* bijv. zijn spoorloos. In sommige gevallen kunnen verbasterde titels of foute schrijfwijzen de boosdoener geweest zijn, in andere waarschijnlijk de papiermand.

Ten slotte hebben we zeker enkele tijdschriften over het hoofd gezien, in de eerste plaats omdat hun titels niet relevant leken. *La Bonne Ménagère* bijv. (1932) is geen damesblad met keukenrecepten, maar blijkt een tijdschrift voor 'ménagères agricoles' te zijn. Toch is dat blad niet 'verloren': het is via een andere weg in ODIS beland.

17 Bijv. wetenschappelijk of vaktijdschrift, (politiek) opiniërend, informatie-, advertentie- of ledenblad; er is een onderscheid gemaakt tussen advertentiebladen (die tegen betaling publiciteit opnemen van derden) en reclamebladen (die publiciteit maken voor de producten van het eigen bedrijf).

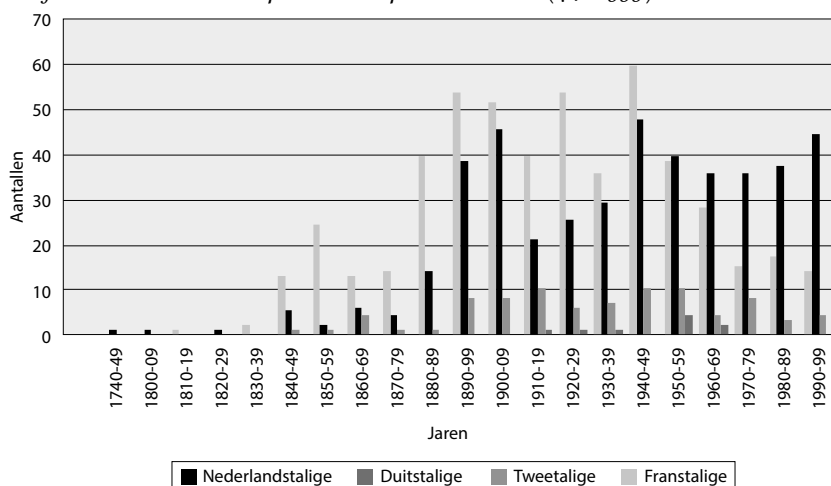
18 De databank bevat fotografische opnamen van een vijftigtal vignetten, verspreid over de hele periode, die samen een beeld geven van de iconografische presentatie van titelbladzijden.



Hier komt dan de meerwaarde van een dynamisch en doorzoekbaar platform als ODIS naar voren. ODIS is een contextuele webdatabank voor de studie van het Vlaamse/Belgische middenveld vanaf de vroege negentiende eeuw. ODIS ging van start in 2003 en werd in 2006 verankerd met de oprichting van de vzw ODIS. Vier belangrijke Vlaamse privaatrechtelijke archief- en onderzoeksinstellingen sloegen daarvoor de handen in elkaar: ADVN, Amsab-ISG, Liberaal Archief en KADOC-KU Leuven; KADOC staat in voor het dagelijks beheer en de hosting. Het project geniet de steun van wetenschappelijke promotoren uit de belangrijkste Vlaamse universiteiten. ODIS centraliseert heel verschillende dataseries over de Belgische civil society, d.w.z. de intermediaire structuren tussen het individu en de staat. Concreet gaat het om data over organisaties, personen en families (die met die organisaties verbonden waren), publicaties (tijdschriften en reeksen), gebeurtenissen, gebouwen en archieven. Op het einde van 2016 telde ODIS 214.000 records. Onderzoeksgroepen en erfgoedinstellingen kiezen hun eigen invalshoek en beheren specifieke datasets in afzonderlijke invoerdersgroepen en auteursteams. Maar ze werken samen in één technische omgeving, wat tot interessante kruisbestuivingen leidt. Voor het hier voorgestelde tijdschriftrepertorium biedt het dynamisch en collectief karakter van de webdatabank een groot voordeel: ICAG als auteursgroep kan permanent aanvullen en corrigeren waar nodig, door toevoeging van nieuwe tijdschrifttitels, bewaarplaatsen, informatie uit verloren gewaande nummers, enz. Aarzel niet: aanvullingen en correcties zijn welkom bij [contact@cagnet.be](mailto:contact@cagnet.be). Voor gerichte vragen over de mogelijkheden die ODIS biedt kan een beroep worden gedaan op de ODIS-helppes ( [info@odis.be](mailto:info@odis.be) ).

De 965 ingevoerde tijdschriften ‘voor boeren en buitenlui’ kunnen binnen ODIS geïsoleerd worden via de toegang op de CAG-website [www.hetvirtueleland.be](http://www.hetvirtueleland.be). ODIS is volledig doorzoekbaar via indices (personen bijv.) en full text, en maakt bovendien complexe queries mogelijk. Ik beperk me tot één voorbeeld: hoe evolueerde de omvang van de Belgische rurale pers doorheen de tijd en hoe zat het daarbinnen met de taalverhoudingen? De grafiek hieronder toont aan dat er voor (laaggeletterde) Vlaamse boeren tot ver in de negentiende eeuw weinig leesvoer voorhanden was. Wetenschappelijke periodieken hanteerden tot in het interbellum haast uitsluitend het Frans. De overheid publiceerde meestal tweetalig. Vanaf de jaren 1890, toen de landbouw een depressie doormaakte én het elitaire kiesrecht plaats maakte voor algemeen (meervoudig) mannenstemrecht, begonnen jonge boerenbonden aan een ware campagne in beide landstalen om landbouwers moderne bedrijfskunde bij te brengen én hen electoraal aan zich

Grafiek Aantal startende periodieken per decennium (1740-1999)



te binden. Pas na de Tweede Wereldoorlog gingen Nederlandstalige tijdschriften de markt domineren, wat spoort met de sterke intensivering en specialisering in de Vlaamse landbouw.

In e-land is 1+1 veel meer dan 2: de 'big data' die in ODIS aanwezig zijn, laten toe informatie uit vele hoeken van het middenveld met elkaar te confronteren, verbanden te leggen, trends te detecteren, enz. Veel vlotter dan met een statisch en gedrukt repertorium het geval zou zijn, belandt dit 'virtuele' repertorium van de hele Belgische rurale pers via ODIS in de schatkamer van de 'digital humanities'. Dat is niet alleen een manier om onderzoek rond landbouw en platteland te faciliteren, maar ook om nieuwe types van onderzoek te genereren.

## About the author

**Leen Van Molle** (1953) is gewoon hoogleraar Sociale Geschiedenis aan de KU Leuven. Ze is verbonden aan de onderzoeksgroep MoSa (Moderniteit en Samenleving 1800-2000) en voorzitter van het ICAG (Interfacultair Centrum voor Agrarische Geschiedenis). Ze verricht onderzoek over sociale politiek, sociale bewegingen en de constructie van sociale identiteiten, vooral toegespitst op landbouw en platteland. Recent publiceerde ze de bundel *Charity and Social Welfare* over de omgang van religies in noordwest Europa met de sociale kwestie, 1780-1920 (2017).  
E-mail: leen.vanmolle@kuleuven.be